

УДК 378.147

Р.К. Серьожникова,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Донецький національний технічний університет)

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Розглядаються особливості семінарського заняття та його функції в організації самостійної навчальної діяльності студентів.

На сучасному етапі в теорії і практиці вищих навчальних закладів здійснюється зміщення акценту з навчальної діяльності викладача на пізнавальну діяльність студента. Тож перед вищою школою постає назвичайно актуальна проблема, зазначає академік І.А. Зязюн, - виявлення індивідуальних психологічних особливостей кожної молодшої людини, її здібностей і схильностей [2].

Для підвищення ефективності навчання у ВНЗ і для реалізації принципу творчої пізнавальної активності студентів необхідно розвивати семінарські заняття від класичної форми до інтегративної форми організації самостійної навчальної діяльності студента. Відповідно до дидактичної теорії, у руслі якої здійснюється процес навчання, визначаються особливості підготовки і проведення семінару. Досить докладно описана їхня специфіка в пояснювально-ілюстративному і проблемному навчанні (І.Я. Лернер, А.М. Матюшкін, М.І. Махмутов, І.М. Черг та ін.).

До групи занять інтегративного типу належать семінарські заняття "сходження", "занурення" і "заглиблення" [4], суть яких полягає у виході з-за меж сучасного світогляду, інтегруванні традиційного і нетрадиційного знання, у пошуку нестандартних шляхів вирішення професійних задач, посиленні суб'єктивної поведінки студента (Сисоєва С.О., Рибалка В.В., Піхота О.М.). Основні структурні компоненти семінару інтегративного типу: тема, мета і задачі; формулювання проблеми на основі синтезу знань різних наук, з домінуванням основної дисципліни; індивідуальне рішення її кожним студентом; спільне рішення її загальним способом (теоретичним); рішення її за допомогою типових професійних дій з опорою на модель; рішення за допомогою варіанта, запропонованого педагогом; рішення проблеми за задумом студентів; ускладнення варіанта проблеми за рахунок її варіативних можливостей; рішення їхніми різними способами; узагальнення і висновки; оцінка результатів самостійної індивідуальної і групової діяльності студентів; індивідуальні завдання, література для самостійного опрацювання проблеми.

Семінарське заняття як інтегративна форма навчання припускає самостійну діяльність студентів у процесі підготовки до нього і створює умови для оволодіння нею. Які функції притаманні семінарському заняттю у формуванні самостійної діяльності студентів? До загальних, традиційних, функцій у розумінні вітчизняної дидактики належать три взаємозв'язані і взаємозалежні функції - освітня, виховна і розвивальна.

Для нас становить інтерес інтегративна функція, що поєднує всі три й одночасно визначає їхні рангові місця залежно від задач, змісту й особливостей учасників семінару. Так, відсутність у студентів інтересу до предмету чи домінування мотиву повинності над всіма іншими, висуває на перше місце виховну і розвивальну функції. Низький рівень розумових операцій стимулює освітню і розвивальну. Інтегративна функція виступає тут у ролі зв'язування, "містка".

Підвищення культури розумової діяльності студента поліпшує засвоєння матеріалу; а успіх на семінарі, скоріше підсилює потребу в самостійній діяльності і розвиває пізнавальні інтереси в області досліджуваного предмета. Це, у свою чергу, розширює суб'єктивний пізнавальний простір студента і знімає відчуженість між ним і предметом.

Аналіз характерної риси семінару (самостійна діяльність студентів у процесі підготовки) дозволив знайти цікаву залежність: чим вище рівень самостійної діяльності студентів, тим краще вони можуть підготуватися до семінару. Чим активніше майбутні фахівці реалізують свої можливості на занятті, тим ширшою стає зона їх актуального і відповідно – найближчого - розвитку в процесі самостійної роботи. Вони можуть частіше відчувати потребу в самостійній навчальній діяльності, задовольняти її, активно брати участь у семінарському занятті і ставити нові задачі з саморозвитку.

Спираючись на цю залежність і психологічну структуру діяльності, можна виділити кілька функцій семінару як позитивного чинника формування самостійної діяльності студентів: мотиваційну - розвиває в студентів інтерес і усвідомлену необхідність у самостійній навчальній діяльності; цілеутворювальну - сприяє формулюванню власних цілей і задач самостійної діяльності; операційну (технологічну) - впливає на оволодіння уміннями і навичками здійснення самостійної діяльності; аналітичну - направляє студентів на пошук причин ускладнень у здійсненні самостійної діяльності і шляхів їхнього вирішення.

Поряд із зазначеними, семінарське заняття виконує особливу регулятивну функцію з гармонізації взаємодій психологічних механізмів переходу зовнішньої і внутрішньої діяльності - інтеріо- і екстеріоризації. Уточнимо зміст цих понять. Під "інтеріоризацією" (від лат. триніг – "внутрішній") мають на увазі "формування внутрішніх структур людської психіки завдяки засвоєнню структур зовнішньої соціальної діяльності" [5: 147]. Екстеріоризація (від лат. exterior – "зовнішній", зовнішній) являє собою процес породження зовнішніх дій, висловлень і т.д. шляхом "перетворення ряду внутрішніх структур, що склалися на основі інтеріоризації зовнішньої соціальної діяльності людини" [5 : 459].

Семінарське заняття створює умови для реалізації цих процесів у самостійній навчальній діяльності студентів. Так, у підготовці до семінару частіше домінує процес інтеріоризації - відбувається засвоєння раніше й іншими людьми створеного (теорій, ідей, технологій і т.д.), здійснюється "вибудовування" набутого у вже наявній структури і системи. На самому ж семінарі домінянтою виступає процес екстеріоризації - "матеріалізація" результатів розумової діяльності (виступ з доповіддю, участь у дискусії, "поетизація" теоретичного матеріалу і т.д.).

Безумовно, проведення семінарських занять у колективній формі - непроста задача і для викладача, і для студентів. Тут потрібний досвід, ретельне проектування комунікативних відносин, що відповідає вимогам принципу проблемності, обробка змісту семінарського заняття. Однак витрачені на першому етапі зусилля багаторазово "окупаються" за рахунок того, що студенти стають союзниками викладача, виявляють високий рівень зацікавленості й активності, творчо підходять до справи. Спостереження показують, що обсяг роботи, виконаний у колективній діяльності, перевищує підсумовані результати індивідуальних зусиль" [1 : 123].

Зняття відчуженості між досліджуваним предметом і студентом, що найчастіше спостерігається у традиційному навчанні, може бути досягнуте побудовою декількох самостійних просторів: простору студента у змісті предмета, простору предмета в суб'єктивному просторі студента і спільного простору викладача і студентів.

Інтегрування усіх зазначених просторів здійснюється головним чином на семінарському занятті. При підготовці до нього студент самостійно (чи за допомогою викладача) вибирає позицію з освоєння об'єктивного (інформативного) простору змісту досліджуваного предмета: позицію "Теза", "Поняття" чи "Схема". Задача студента в позиції "Теза" полягає в передачі засвоєного матеріалу в стислій формі, не припускає спеціального аналізу змісту. "Поняття" - це власне аналітична позиція, задачею якої є складання за допомогою різних засобів аналізу списку понять, характеристика їхньої сутності і представлення в такий спосіб базових одиниць досліджуваного предмета, розділу, теми проблеми.

У позиції "Схема" студенти повинні представити досліджуваний матеріал у вигляді схеми, тобто виділити найістотніше у взаємозв'язку. Слід зазначити, що всі три позиції взаємозалежні і розташовані в одному нормативному просторі.

Для посилення суб'єктної позиції студентів у просторі предмета на семінарі можуть бути введені позиції "Критик" і "Апологет". У задачі першого з них входить виявлення невідповідностей і протиріч у змісті семінарського заняття, а другого - прийняття студентом досліджуваного матеріалу.

Розглянуті вище позиції дозволяють студентам освоїти нормативний простір предметного змісту й певною мірою реалізувати елемент суб'єктності.

З метою зміни простору змістів студентів ми вводили позиції:

- "Символ" - відображення змісту семінарського заняття в символічній формі;
- "Поети" - поетичний твір на основі досліджуваного матеріалу;
- "Театр" - представлення театральної мініатюри, що відбиває проблеми семінару. Дві останні позиції реалізуються в суб'єктивному просторі і дозволяють змінювати ролі студентів і викладачів, що знімає відчуження між предметом і студентами, між викладачем і студентами.

Найбільш ефективним, як показує наш досвід, є оволодіння студентами інтегративними позиціями:

"Рефлексія" - розуміння труднощів, зв'язаних із засвоєнням матеріалу; "Експерт" - оцінювання діяльності всіх учасників семінарського заняття, у тому числі і викладача; "Питання" - постановка змістовних питань учасникам семінару; "Практик" - перебування шляхів реалізації матеріалу за межами навчального простору; "Інтегратор" - особлива позиція встановлення зв'язків у змісті матеріалу, у взаєминах усіх розглянутих просторів: предмета, студентів і викладача. Усі позиції в сукупності (і не тільки розглянуті) дозволяють вирішувати важливі задачі - формування в студентів засобів самостійної діяльності і зняття відчуження між предметом і студентом.

У технологічному аспекті уявляється істотним освоєння студентами різних позицій і їхнє інтегрування в професійній "Я" - концепції особистості, що розширює можливості самостійної діяльності майбутніх фахівців.

Основним джерелом набуття знань, розвитку умінь є безпосереднє спілкування студентів з викладачем і один з одним.

Спираючись на дослідження В.А. Кан-Калика [3] і власний досвід, пропонуємо таку програму комунікативної підготовки викладача до семінарського заняття:

1. Актуалізуйте власні уявлення про групу (групи) де, буде проводитися семінарське заняття.
2. Прагніть відновити у своїй комунікативній пам'яті позитивний досвід спілкування саме з конкретною групою, а також визначте причини наявних труднощів і можливі шляхи їхнього подолання.
3. Уточніть, який тип спілкування найчастіше реалізується вами в цій групі і наскільки він адекватний майбутній ситуації (тема і задачі семінару, нові події в групі, власні зміни то що).
4. Згадайте специфіку комунікативних відносин з окремими студентами й у випадку їхньої неспішності подумайте про способи корекції на майбутньому семінарському занятті.
5. Реально оцініть можливості педагогічного процесу, його творчу сутність, повну несподіваних комунікативних ситуацій. Актуалізуйте готовність до подолання труднощів у спілкуванні, виявляючи до них професійний інтерес і здобуваючи в такий спосіб новий досвід взаємин зі студентами і пізнання себе.

Подібна робота позитивно впливає на культуру самостійної діяльності як викладача, так і студентів.

Спираючись на дослідження [4] і власні спостереження, були вироблені основні критерії аналізу семінарського заняття: 1. Концептуальність: методологічні основи; базова теорія, її реалізація в технології проведення. 2. Цілеспрямованість: постановка інтегративних, диференційованих і індивідуальних задач осо-

бистісного, інтелектуального і професійного розвитку студентів і викладача (загальні й особливі), їхнього творчого потенціалу; виділення головних проблем і питань, вирішення яких вимагає актуалізації знань з інших дисциплін. 3. Змістовність: наступність методологічних, теоретичних і фактологічних знань; співвідношення тенденцій до їхньої інтеграції і диференціації; зв'язок теорії з практикою; потенційні і реальні можливості розвитку професійного мислення. 4. Технологічність: вибір технології, адекватної теорії, задачам, змісту, особливостям групи і викладача; професіоналізм в організації діалогу (включення в дискусію і її підтримку, конструктивний аналіз усіх відповідей і виступів студентів, заповнювання навчального часу обговоренням проблем, позиція викладача та ін.); реалізація евристичних можливостей семінару; стиль проведення семінару (пожвавлений, з постановкою проблемних питань, що викликає дискусію чи млявий, не збуджуючий думки; гармонійність у домінуванні пізнавальної активності студентів і направляючої ролі викладача); висновки кваліфіковані, переконливі чи такі, що не збагачують знання студентів, носять формальний характер. 5. Взаємини викладачів і студентів: погодженість інтелектуального, емоційного і комунікативного компонентів відносин; толерантність і вимогливість чи байдужість і критичність; легкість і природність у встановленні контактів з учасниками семінару; упевненість, відкритість, справедливості у взаємодії з усіма студентами чи, навпроти, прагнення до зауважень, підвищеного тону, до роботи з окремими студентами, ігнорування інших.

Запропонована програма аналізу дозволяє удосконалювати професійну діяльність викладача в реальній дійсності і формулювати задачі її оптимізації в майбутньому.

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высш. школа, 1991. – 207 с.
2. Зязюн І.А. Неперервна освіта: концептуальні засади і сучасні технології // Творча особистість у системі неперервної освіти. - Харків, ХДПУ, 2002 р.
3. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.
4. Методология и методика семинара / Сост. И.Л. Наумченко. – Саранск: Изд-во Мордов. Ун-та, 1980. – 80с.
5. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – С. 147,459.

Матеріал надійшов до редакції 8.09.03 р.

Серезжникова Р.К. Семинарское занятие как интегральная форма организации самостоятельной учебной деятельности студентов.

Рассматриваются особенности семинарского занятия и его функции в организации самостоятельной учебной деятельности студентов.

Seryozhnikova R.K. Seminar as an integral form of student's independent learning activity.

This article analyzes the peculiarities of a seminar class and it's function in the organisation of the independent study activity of students.